

da epidemija te vrste u vreme rata nisu bile novina ili potpuno nepoznate pojave. Pegavi tifus se javljao ranije u Belgiji, Šleziji, na Krimu i u vreme rusko-turskog rata 1877—1878. godine.

Prilike u Srbiji bile su poznate širom sveta pre nego što je epidemija dobila svoj puni zamah. Još pre srpskih pobeda nad austrougarskim armijama, mnogi svedoci su ukazivali da je pružanje pomoći, uključujući i medicinsku, toj zemlji bilo preko potrebno. Američki poslanik u Srbiji, Rumuniji i Bugarskoj, Čarls Vopička, pisao je krajem novembra 1914. godine da je Srbija bila iscrpljena i da joj je pomoć potrebna nego ijednoj drugoj zemlji, osim možda Belgiji. Štaviše, tvrdio je da će srpska vlada biti veoma zahvalna za pomoć koja bi stigla iz Amerike ili drugih država. (4) Pomoć u vidu ratnog materijala, sanitetske opreme i lekova, ekipa lekara i medicinskog osoblja stizala je tokom 1915. godine. Američki, engleski, švajcarski, francuski, ruski i lekari drugih zemalja, kao i sanitetske misije, boravili su u Srbiji tokom 1915. godine, radeći na suzbijanju epidemije i ublažavanju patnji stanovništva i vojske.

U proleće 1915. godine epidemija tifusa i tifusne groznice dostigla je najšire razmere. Početkom aprila 1915. godine američki poslanik je izveštavao da je oko 90.000 ljudi obolelo od ovih bolesti, da je do tada umrlo više od 90 lekara i da svako ko dolazi u dodir sa obolelima rizikuje da izgubi život. Prenosnici bolesti su bile zaražene vaši, za koje je Vopička tvrdio da su »normalna stvar u Srednjoj Evropi i na Balkanu«. Uporedio je način prenošenja zaraze sa komarcima koji su prenosili žutu groznicu graditeljima Panamskog kanala i stanovnicima Kube. Do tada nije bilo nikakvih pokušaja vakcinacije u cilju sprečavanja širenja bolesti. Potom se američki poslanik osvrnuo na prilike među austrougarskim zarobljenicima. Saznao je da su mnogi trpeli od ovih zaraza; srpskoj vladi je pripisao odgovornost za širenje bolesti, ističući da nije bila u stanju da izgradi dovoljno građevina da bi se oboleli izolovali od zdravih. Primetio je da je vlada preduzela neke korake u tom pogledu, ali nije imala uspeha u nastojanju da zaustavi širenje bolesti.

Američki poslanik kod srpske vlade bio je pogodan posrednik za nastojanja austrougarske vlade da obezbedi repatrijaciju zarobljenika u neku neutralnu zemlju i tako ih spase od posledica zaraze. Po poreklu Čeh, Vopička je imao veze sa određenim krugovima i ličnostima u Beču, dobro je poznavao prilike na Balkanu i Srbiji. Pored toga, činjenica da je vlada Sjedinjenih Američki Država zastupala austrougarske interese u Srbiji tokom rata pružila mu je priliku da obavi posredničku misiju u pregovorima oko razmene. Prisustvo američkih konzula i lekara u Nišu, Solunu i drugde i povremene Vopičkine posete Srbiji olakšali su austrougarske namere. Sredinom marta 1915. godine Vopička je, preko američke ambasade u Beču, primio telegram u kome se od njega zahtevalo da za potrebe austrougarske vlade pribavi i dostavi odgovore na sledeća pitanja u vezi položaja njenih zarobljenika u Srbiji:

1. da li svaki austrougarski zarobljenik u Nišu ima slamaricu, jastuk i cebe?

2. da li se prostorije u kojima zarobljenici borave zagrevaju?

3. da li je srpska vlada opremila zarobljenike, koji u vreme padanja u zarobljeništvo nisu imali šinjele, takvim kaputima i da li im je dala čizme?

4. koju vrstu hrane zarobljenici dobijaju za doručak i ručak, kolika je težina svakog sledovanja nekuvanog mesa i koliko hleba svaki dobija?

5. koje narodnosti su bili zarobljenici sa kojima je ranije Vopička razgovarao i ko je u tome bio prevodilac?

6. da li zarobljenici primaju dnevnicu i koliko ona iznosi?

7. koliko oficira stanuje u jednoj sobi? da li svaki od njih ima krevet? kako su opremljene oficirske sobe?

8. da li svi oficiri, bez obzira na čin, primaju tri franka dnevno? koliko im ostaje kad plate svoju hranu?

9. da li su zarobljenici bili vakcinisani protiv tifusne groznice, kolere i velikih boginja? za koliko bolesnih i ranjenih se brine jedan lekar?

10. da li se zarobljeni lekari koriste za lečenje ostalih ratnih zarobljenika? da li za to primaju posebnu platu i koliko ona iznosi?

11. kakav je kurs razmene novca? kome je poveren posao oko razmene?

12. kojim jezikom zarobljenici mogu da opšte i koji su propisi na snazi u pogledu broja pisama koja mogu poslati? (5)

Postavljena pitanja predstavljala su pokušaj da se od srpske vlade, posrednim putem, izvuče priznanje o njenoj odgovornosti za postojeće stanje, njenoj nesposobnosti da pruži potrebne uslove za smeštaj ratnih zarobljenika i njihovo odvajanje od obolelih. Traženi odgovori, u slučaju da ih je srpska vlada dostavila, mogli su se upotrebiti i kao materijal za propagandu protiv Srbije i svetu i njeno kompromitovanje pred širom javnošću. Srbija bi, po sopstvenom priznanju njene vlade, bila prikazana kao zaostala i primitivna zemlja koja nije bila u stanju da se pridržava postojećih međunarodnih konvencija i obaveza.

Na Vopičkin zahtev da pruži tražena obaveštenja, srpska vlada je zauzela negativan stav. Sam Vopička bio je u stanju da odgovori na neka pitanja, dok je za ostala tražio obaveštenja iz Niša. U odgovoru na njegov zahtev, srpska vlada je zatražila, kao uslov da na njega odgovori, da austrougarska vlada odgovori koliko se srpskih zarobljenika nalazilo u njenim logorima. Takav uslov austrougarska vlada nije nameravala da prihvati, pa je čitava inicijativa pala odmah u vodu. To je navelo Vopičku da primeti da između Austro-Ugarske i Srbije postoji veliko neprijateljstvo i da srpska vlada smatra da su upravo austrougarski zarobljenici doneli zaraznu bolest u Srbiju.

Odgovor srpske vlade, prirodno, nije mogao da zadovolji austrougarsku vladu, koja je, uprkos toga, odlučila da nastavi započete pregovore sa Srbijom. Srpsko odbijanje ukazalo je, u suštini, na prave namere vlade u Beču. Već 1. aprila 1915. godine Vopička je primio, preko austrougarskog poslanstva u Bukureštu, telegram predsednika vlade Dvojne Monarhije u kome se iznosio novi predlog. Od Vopičke se zahtevalo da srpskom poslanstvu u Bukureštu dostavi, u ime austrougarske vlade, sledeći predlog:

»Prema primljenim vestima veliki broj austrijskih zarobljenika u Srbiji umire od povratnog tifusa i ostalih bolesti koje haraju u njoj; ovakvo teško stanje nastalo je zbog nesposobnosti srpske vlade da spreči širenje teške zaraze i preduzme potrebne profilaktičke mere koje smo mi doneli u skladu sa carskim i kraljevskim dekretom. U želji da prekine takvo stanje, dužnost je srpske vlade, s humanitarnog stanovišta, da preduzme sve potrebne mere. Izgleda nam da je jedini način da se to ostvari da se svi austrougarski zarobljenici prevezu u neku neutralnu zemlju,

sa kojom će se sklopiti neophodni sanitarni sporazumi. U skladu sa tim predlažemo da zarobljenici budu prevezeni u Grčku; platićemo troškove prevoza i ishrane čim se postigne sporazum između Austro-Ugarske i Srbije i nastojaćemo da se sa Grčkom postigne sporazum o načinu prevoza zarobljenika«. (6)

Kao što se vidi austrougarska vlada je ćutke prešla preko zahteva da pruži obaveštenja o broju srpskih zarobljenika i interniranih civila na njenoj teritoriji. Štaviše, otvoreno je optužila Srbiju za stanje u zemlji, širenje bolesti i veliku smrtnost među vojnicima i civilima. Prevoženje austrougarskih zarobljenika u neutralnu, mada Centralnim silama naklonjenu Grčku, bilo je, po mišljenju austrougarske vlade najpogodnije rešenje.

Predlog austrougarske vlade da Srbija izvrši repatrijaciju zarobljenika u Grčku bilo je neprihvatljivo. Nekoliko dana kasnije Vopička je iz Niša dobio odgovor sledeće sadržine: »Sa austrougarskim zarobljenicima postupamo na najbolji mogući način. Epidemiju su doneli u Srbiju zarobljenici. Zbog njihovog velikog broja veoma je teško obezbediti im udoban smeštaj, ali svi imaju smeštaj i mogu slobodno da se kreću po gradovima i varošima u kojima se nalaze, što nije slučaj sa našim (srpskim) zarobljenicima u Austro-Ugarskoj. Obavešteni smo da je smrtnost među našim zarobljenicima u Austro-Ugarskoj veća nego što je slučaj sa austrougarskim zarobljenicima u Srbiji. Kraljevska vlada ne može da prihvati predlog austrougarske vlade da ratne zarobljenike uputi na teritoriju jedne neutralne države«. (7)

Time je austrougarska inicijativa bila odbijena, a istovremeno i optužbe za nemar i neodgovorno postupanje prema zarobljenicima. U leto 1915. godine epidemija je počela da slabi, da bi vremenom potpuno nestala. Zarobljenici i narod prošli su kroz najteža iskušenja, da bi se kasnije suočili sa novom opasnošću, invazijom austro-nemačko-bugarskih armija.

Austrougarska vlada nije odustajala od svojih nastojanja da ovo pitanje iznese pred svetsku javnost. Još pre nego što je primio austrougarski predlog od 1. aprila, Vopička je primio telegram iz Vašingtona u kome se prenosio zahtev iz Beča da, zajedno sa vojnim atašekom i lekarom koga odredi švajcarski Crveni Krst, otputuje u Srbiju. Cilj puta bio je da pripremi izveštaj o stanju austrougarskih zarobljenika u Srbiji. U odgovor na ovaj zahtev, koji je došao na predlog iz Beča, Vopička je naglasio da njegov put u Srbiju ne bi imao nikakvog izgleda na uspeh. Takav izveštaj mogli su da pripreme jedino lekari. Vopička je dodao da je on upoznat sa prilikama u Srbiji, kako preko izveštaja koje je primao od američkog vicekonzula u Nišu, tako i preko privatnih lica. Izrazio je uverenje da će srpska vlada preduzeti sve mere da se epidemija zaustavi. »Znam da je stanje u Srbiji veoma rđavo«, pisao je Vopička, »ali se nadam da će srpska vlada, uz pomoć stranih lekara i sa novim materijalom, šatorima i drugim, biti u stanju da zaustavi širenje bolesti i odvoji zdrave od bolesnih«. (8)

Krajem maja 1915. godine, Vopička je obavestio američku vladu da je epidemija povratnog tifusa u Srbiji zaustavljena i da je putovanje zemljom bilo dozvoljeno. U međuvremenu, austrougarski Crveni Krst dostavio je Vopički 20.000 kruna sa zahtevom da za njih kupi određena

dobra i podeli ih austrijskim zarobljenicima u Srbiji. On je to obavio, pa su potrebe koje su se osećale među zarobljenicima bile koliko toliko zadovoljene. (9)

Sagledana u širim okvirima međunarodnih zbivanja i austrougarske politike, opisana epizoda pokazuje da vladajući krugovi u Beču nisu odustajali od svoje utvrđene politike, namere da Srbiju prikažu odgovornom za sve nedaće — ugrožavanje evropskog mira, izbijanja rata i nemarnosti prema širenju zaraza i odbijanju predloga da saraduje u njihovom otklanjanju. Epidemija je predstavljala priliku da se pred svetom pokaže opravdanost austrougarske politike prema Srbiji — nameru da vođenjem »ograničenog rata« protiv te zemlje ukloni iz svoje blizine izvor mnogih nedaća i pretnji evropskom miru i zdravstvenom stanju.

Beleške:

1. Na primer, L. Hiršfeld, Istorija jednog života, Beograd 1962; K. Todorović, Akutne infektivne bolesti, Beograd 1933; H. Vendel, Borba Jugoslovena za slobodu i jedinstvo, Beograd 1925; H. Hanak, Great Britain and Austria-Hungary during the First World War. A Study in the Formation of Public Opinion, London 1962, i mnogi drugi; — 2. Hiršfeld, nav. delo, 53—55; — 3. Isto, 55—56; — 4. Vopička Brajanu, Bukurešt, 30. XI 1914. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1914. The World War, supplement I (Washington 1928), 528; za politiku srpske vlade prema stranim dobrovoljcima, pre svega zdravstvenim radnicima, vidi Đ. Stanković, Strani dobrovoljci u ratu Srbije 1914. godine. Vojnoistorijski Glasnik, 1, 1973, 117—131; — 5. Vopička Brajanu, Bukurešt, 13. IV 1915. Diplomatic, Legal, Fiscal Branch, series 158.729/12. National Archives, Washington, D. C.; — 6. Isto; — 7. Isto; — 8. Isto; — 9. Vopička Lansingu, Bukurešt, 29. V 1915. Diplomatic Legal Fiscal, series 158.729/15.

A CONTRIBUTION TO STUDY OF TYPHUS FEVER IN SERBIA IN 1915

Dragoljub R. ŽIVOJINOVIC

In this article the author analyses the efforts of the austro-hungarian government to force the Serbian government to free prisoners of war taken during the unsuccessful invasion of Serbia in December 1914. The austro-hungarian government made inquiries about the conditions in which the prisoners lived. The Serbian government refused to comply with the demand coming from Vienna. The American Minister in Belgrade acted as a go-between. Early in April 1915, the government in Vienna made a direct demand to the Serbian government that the austro-hungarian prisoners of war be transported to a neutral country. Greece was mentioned as a country by Austria-Hungary, which was willing to pay necessary expenses. The Serbian government again made it clear that the demand was not acceptable. Moreover, it insisted that the austro-hungarian prisoners brought about the disease into Serbia, thus causing enormous human losses among the civilian population and military. The Serbian government justified its refusal with the accusation that the austro-hungarian government refused to comply with its inquiry about the numbers and conditions of the Serbian prisoners in the austro-hungarian prisoner camps.

The austro-hungarian initiative shows that its intention was to make Serbia responsible for the outbreak and spreading of the epidemic disease.